

Ordklassepotentiale

Eva Skafte Jensen

In this paper, the issue of lexical categories is discussed. Traditionally, words are considered to belong to lexical categories, and if they are used in ways known to be the properties of other categories, this use is considered derived or secondary. In this paper, it is proposed that words do not belong to a lexical category before they are used, but that they instead hold the potential to belong to one or more categories. The assignment of lexical category only takes place in specific morphosyntactic contexts. Thus, according to the idea of potential, a word like *hjem* 'home' is not a noun a priori, but holds the potential of being a noun et *smukt hjem* 'a beautiful home' or an adverb *jeg skal hjem* 'I must-go home' in the proper contexts.

Nøgleord: ordklasser, potentiale, led og materiale, prototypeteori, dansk

1. Indledning

I enhver ordentlig ordbog kan man ved de enkelte opslagsord finde oplysninger om ordklassetilhørsforhold, enten direkte oplyst ved angivelse af ordklassesignaturer som *sb.* eller *vb.* eller indirekte ved angivelse af bøjningsforhold. Således kan man hurtigt lære at *hus* er et substantiv, og *se* er et verbum.

Ordklasseangivelserne er nyttige når man har brug for at vide om det er det rigtige ord man er nået frem til; dette er fx relevant ved homonymer som *fare* og *sand*. De praktiske hensyn afspejler dog samtidig en forestilling om at ord tilhører ordklasser – at de er 'født' som hhv. adjektiver, præpositioner osv.

I denne artikel argumenteres der for at ord ikke tilhører ordklasser a priori, men at der i stedet er tale om noget langt mere amorft, og at det først viser sig i konkrete morfosyntaktiske sammenhænge hvad et ord er.

Der er to inspirationskilder til denne idé. Den ene er teorierne om betydningspotentiale og situeret betydning (se fx Togeby 2003: 225-229; Norén & Linell 2007). Den anden er mange års praktisk analytisk arbejde med vanskeligt kategoriserbare ord som *altså*, *dog*, *selv* og *sådan*. Man kan betragte Jensen 2000,

2010 og især 2013 som forarbejder til denne artikel. I Jensen 2000 og 2010 diskuteres problemerne; i Jensen 2013 forsøges problemerne første gang løst ved at fremsætte en hypotese om ordklassepotentiale.

Idéen ligner til dels prototypeteori og også forestillingerne om led og materiale, men den adskiller sig herfra ved ikke at tilordne ordene til ordklasse på forhånd. Når man i frustration udbryder *altså* fordi tapen bliver ved med at krølle sammen i små klumper, er der ifølge den her fremlagte idé om ordklassepotentiale altså ikke tale om et sætningsadverbium der bruges interjektionalt, men kort og godt om en interjektion. Vejen omkring sætningsadverbium er i denne sammenhæng en unødvendig og teoretisk uholdbar omvej.

2. Kriterier og klassifikationer

Man har diskuteret klassifikationer af ord og kriterier for ordklasser i lang, lang tid. I litteraturen de sidste ca. 100 år ser man at særligt tre kriterier går igen, nemlig

betydning, bøjning og syntaktisk funktion

Se fx Jespersen (1924: 60), Diderichsen (1946: 24), Hansen (1967: 9), Admoni (1970: 62), Jensen (1985: 140, 143), Becker-Christensen & Widell (2003: 32-37), Hansen ([1977] 1997: 37), Jacobsen & Skyum-Nielsen (1996: 172), Tøgeby (2003: 32), Becker-Christensen (2010: 17) og Hansen & Heltoft (2011: 164).

Med udgangspunkt i disse kriterier kan man se at *rød* er et adjektiv, og *elske* er et verbum:

- (1) *rød*
 Betydning: betegner egenskaber
 Bøjning: bestemthed, genus og numerus
 Syntaktisk funktion: prædikativ; adled i nominaler

- (2) *elske*
 Betydning: betegner aktivitet
 Bøjning: modus, tempus, diatese
 Syntaktisk funktion: verbal

Ved hjælp af disse tre kriterier for ordklasser kan man altså forholdsvis hurtigt komme frem til grupperinger af mange, mange ord i ordforrådet.

3. Problematisering af ordklassetankegangen og ordklasseinddelinger

At arbejde med ordklasser er dog ikke altid ligetil, og gennem tiderne har ordklasseinddelinger og selve idéen om ordklasser mødt en del modstand og kritik. Hansen og Heltoft (2011: 219) påpeger for eksempel at kriterierne på trods af at de tilsyneladende ser fornuftige og upåklagelige ud, ikke er ensartede, og at grænserne mellem ordklasserne er uklare.

Kritikken ses ikke kun indenlands. Lyons (1977: 423) refererer for eksempel at ordklassetankegangen er blevet beskyldt for kun at kunne anvendes på sprog af traditionel indoeuropæisk art. Dette kommer tydeligt frem i den debat der i årtier har fundet sted blandt typologer. Man ønsker at sammenligne sprog på tværs af sprogstammer og sprogfamilier, og til det har man brug for at kunne kalde de fænomener man undersøger, noget. Problemet opstår i praksis når man forsøger at sammenligne sprog af grundlæggende forskellig strukturel opbygning, fx engelsk og kinesisk, men problemet afføder også diskussioner om værdien i det hele taget af kategorier som ‘ordklasser’, ‘sætninger’, ‘sætningsled’ m.m., se fx McCawley (1992), Givón (2001: 43 ff.), Baker (2003), Cristofaro (2009) og Haspelmath (2010).

I denne artikel vil det især være den danske tradition og danske eksempler der diskuteres.

4. Kriterier for ordklasser

Et tilbagevendende kritikpunkt handler om kriterierne for ordklasserne. Overordnet er der konsensus om at de tre kriterier nævnt i afsnit 2 er vigtige, men der er ikke fuldstændig enighed om hvordan de tre kriterier vægtes i forhold til hinanden, og faktisk finder man også – typisk uden argumentation – flere kriterier end de tre nævnte.

Hvad angår vægtningen af de tre kriterier, skriver Diderichsen (1946: 24), inspireret af Brøndal (1928), at det vigtigste kriterium er betydning. Heroverfor står for eksempel Per Anker Jensen, som eksplicit siger at betydning er det sværest håndterlige kriterium, og at det vigtigste og mest pålidelige kriterium er syntaktisk funktion (Jensen 1985: 140). Ved hjælp af det engelske ord *building* demonstrerer han hvordan den syntaktiske funktion er det vigtigste af de tre kriterier, endda også vigtigere end bøjning. Man kan ikke på udtrykket *building* i sig selv se om det er et substantiv eller et verbum. Dette vil man først kunne se i den aktuelle syntaktiske sammenhæng: fx *the building* hhv. *building the bridge*

(Jensen 1985: 143). Som allerede nævnt skriver Diderichsen at det vigtigste af de tre kriterier er betydning. Men interessant nok skriver han også:

“Medens de traditionelle Kategorier principielt defineres efter deres Betydning, har man i Praksis gjort syntaktiske Funktioner til Inddelingsgrundlag for de ubøjelige Ord (Partiklerne). Som Regel sker det paa den Maade, at man bestemmer Ordets Klasse efter dets aktuelle Funktion, saaledes at fx *da* kaldes Konjunktion, naar det staar som Bisætningsindleder (*Da han kom, var det for sent*), men Adverbium, naar det er et adverbialt Led (*Da kom han | Kom da nu*)” (Diderichsen 1946: 33)

I dette citat ser man at Diderichsen på trods af sin eksplicite bekenden sig til betydning som det principielt vigtigste kriterium ved visse ord tyr til syntaktisk funktion som det eneste praktisk anvendelige kriterium. I dette foregriber han tankerne hos Jensen.

I visse redegørelser viser det sig i øvrigt at der er yderligere kriterier i spil. Således skriver Diderichsen (1946: 74) at “neksusadverbier” er ord der som regel står i “neksusfeltet”; her anvendes altså et topologisk kriterium. Jacobsen og Skyum-Nielsen (1996: 173-174) skriver at artikler er “tryksvage”; her ser man endnu et kriterium, nemlig trykgrad.

5. Ordklasseinddelinger

Et andet kritikpunkt handler om antallet af ordklasser og de inddelinger man har foretaget, er de rigtige. I figur 1 og figur 2 ses to forskellige bud på ordklasser i dansk:

Verber	
Nominer	Substantiver Adjektiver Artikler Pronominer Numeralia
Partikler	Adverbier Præpositioner Konjunktioner

Figur 1. Ordklasserne ifølge Per Anker Jensen 1985: 142.

Substantiver
Pronomener og artikler
Adjektiver
Numeraler
Verber
Konjunktioner
Præpositioner
Interjektioner
Adverbier
-Sætningsadverbier
-Tids- og stedsadverbier
-Verbaladverbier
-Gradsadverbier

Figur 2. Ordklasserne ifølge Hansen og Heltoft 2011: 164-220.

Som det fremgår, er der ligheder og forskelle mellem de to inddelinger. Jensen tager udgangspunkt i en klassisk tredelt skelnen, nemlig den mellem verber, nominer og partikler. Nominer omfatter substantiver såvel som adjektiver, artikler, pronomener og talord. Det fælles for disse underkategorier er at de deler mange af de samme bøjningskategorier, såsom numerus og bestemthed. Det fælles for partikler er at de er ubøjelige (og derved naturligvis unddrager sig kriteriet bøjning).

Hansen og Heltoft bundter ikke nominerne. Til gengæld har artiklerne hos dem ikke deres egen ordklasse, men beskrives sammen med pronomenerne (idet artikler anses for at være en særlig anvendelse af pronomener, jf. 2011: 180-183). Desuden er der en fininddeling af den store og traditionelt besværlige ordklasse – adverbierne. Hos Hansen og Heltoft skelnes mellem fire semantisk-funktionelle typer adverbier. Hvad der ikke fremgår af oversigten i figur 2, er at der udover de oplyste ordklasser faktisk også viser sig at være andre, funktionelt distinkte typer af ord, først og fremmest de såkaldt dialogiske partikler (traditionens ‘modalpartikler’), dvs. ord som *jo*, *sgu*, (tryksvagt) *nu* m.fl. (Hansen & Heltoft 2011: 1046 ff.), og såkaldte operatorer som *ikke*, *kun* o.l. (Hansen & Heltoft 2011: 973, 1041 og andre steder).

Der er altså en række punkter hvor der er enighed mellem de to fremstillinger, men der er også indbyrdes afvigelser. Disse afvigelser afspejler forskellige analyser der leder til forskellige resultater.

6. Afgrænsning

Endnu et problem ved ordklassearbejde består i at finde ud af hvilke medlemmer en ordklasse har. Her har man dog længe haft glæde af prototypeteori og idéen om centrale og perifere medlemmer:

“Hvad stammens betydning angår, er substantiver således den ordklasse der betegner kategorier af ting, fx *dreng, hammer, bord, lygtepæl, bogstav, pc, vinglas, træ* (= træ med rod, krone og blade); men dette semantiske træk gælder kun for de centrale medlemmer af ordklassen, for de prototypiske substantiver. Andre substantiver opfylder ikke dette krav, men betegner stof: *alkohol, vinduesglas, træ* (materialet) eller er abstrakter: *frihed, ære, skuffelse, kærlighed, mørke*.” (Hansen & Heltoft 2011: 219)

I citatet handler det om betydningsbeskrivelsen for substantiver. Ifølge Hansen (2014) kan man finde denne måde at se de morfosyntaktiske kategorier på allerede hos Mikkelsen (1894, 1911).

7. Tilordning til ordklasse

Der er altså både teoretiske og praktiske problemer forbundet med ordklasser. I den næste del af artiklen vil blikket blive rettet mod et særligt problem som opstår jævnlige i forbindelse med praktisk grammatisk arbejde, herunder leksikografisk arbejde, undervisning og andet formidlingsarbejde, nemlig tilordning til ordklasse. Det er i særlig grad dette problem der har ført til idéen om ordklassepotentiale.

I en række tilfælde er man sjældent i tvivl om hvilken ordklasse et ord tilhører; det er for eksempel umiddelbart svært at forestille sig at et ord som *hus* kan bruges som andet end et substantiv. I andre tilfælde er det knap så indlysende.

Et fast tilbagevendende problem vedrører ubøjelige ord som *da, inden, efter* og lignende. Det særlige ved disse ord er at de både kan være adverbium (3), konjunktion (4) og præposition (5), jf. også citat af Diderichsen i afsnit 4:

- (3) Det kedelige og grå vejr, det havde været dagen inden, holdt sig på afstand (DDO)
- (4) Regnen silede ned, og inden hun nåede Vesterport, var hun gennemvåd (DDO)
- (5) Kvinden har ret til orlov og dagpenge i 4 uger inden fødslen (DDO)

Brugen af *inden* i de tre eksempler er fuldstændig almindelig, og det er sandsynligvis ukontroversielt at hævde at de tre anvendelser er ligeværdige.

Mere interessant er et tilfælde som *hurra*. Ifølge *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) kan *hurra* være 1) et substantiv, 2) et verbum eller 3) en interjektion. Som substantiv bøjes det i numerus og bestemthed (6) - (7), som verbum i tempus (8) - (9), og som interjektion bøjes det ikke (10) - (11):

- (6) allerførst udbragte prins Frederik et nifoldigt hurra for sin mor (DDO)
- (7) Tre hurraer for et kritiseret sundhedssystem (BerlT 31.12.12)
- (8) Det hurraer vi for (privat mail 19.10.2015)
- (9) de legende Dreng hurraede helt ned ad Gaden (ODS)
- (10) Majestæten gav os et godt, gammeldags møgfald i nytårstalen på TV – hurra for det, Margrethe (DDO)
- (11) Efter dette hårde program kan jeg se, at der omsider begynder at røre sig noget i min hunds hoved- er det mon? – Ja, hurra – han ser endelig ud til at ideen med et par timer på ryggen [...], hvor man i drømme kan jage alt, der bare gider røre sig, fuldender en perfekt morgen[...] (KorpusDK)

Man kan anlægge det synspunkt at *hurra* er en interjektion der i (6) - (9) bruges nominalt hhv. verbalt. Altså at *hurra* **er** noget, og at det **kan bruges** som noget andet. Dette er en klassisk led og materiale-karakteristik.

Man kan dog også lade sig inspirere af ordbogens organisering. I ODS tages der nemlig ikke stilling til hvilken af de tre anvendelser der er primær – hverken i den forstand at noget kom før noget andet (og at det andet dermed var afledt af det første), eller i den forstand at en anvendelse kan stå over de andre i kognitiv forstand, dvs. have stærkere psykologisk realitet hos sprogbrugerne end de andre. Dette afspejler ikke nødvendigvis en teoretisk funderet beslutning om at ord ikke tilhører ordklasser, men er først og fremmest praktisk motiveret. I erkendelse af at det kunne være overordentlig svært at afgøre med sikkerhed hvad der var primært, og hvad der var sekundært/afledt, besluttede man tidligt i planlægningen af ordbogen at have en vedtagen rækkefølge for opslagsord uanset sproghistorie, frekvens og psykologisk realitet: Er der flere ensstavede ord i ordbogen, kommer substantivanvendelsen altid først, jf. ODS bd. 1: XXIX.

Senere ordbøger følger til dels samme princip: Man tager ofte ikke stilling til primære hhv. sekundære eller afledte anvendelser, men holder sig til en vedtagen

rækkefølge der alene afspejler en redaktionel beslutning af praktisk karakter. At substantivet *nu* typisk kommer før adverbiet *nu*, er et eksempel på dette.

8. Ordklassepotentiale

Hvis man tager organiseringen af ordet *hurra* i Ordbog over det Danske Sprog bogstaveligt, kan dette føre til en beskrivelse hvor man ikke antager at ordet på forhånd tilhører en ordklasse. Det har i stedet et ordklassepotentiale og får først ordklassetilhørsforhold i realiseringen. For *hurras* vedkommende giver det følgende karakteristik:

- (12) *hurra* har potentiale som
- substantiv
  - interjektion
  - verbum

Det praktiske arbejde med ord og ordklasser kan altså føre til en beskrivelse som i (12), og det er oplagt at overveje hvilke følger det kan have for den teoretiske diskussion.

Man har længe vidst at ord og leksemer ikke nødvendigvis har én, afgrænset betydning, men at deres betydning er langt mere amorf. Denne erkendelse er udgangspunktet for teorierne om betydningspotentiale og situeret betydning (se fx Hanks 1988; Togeby 2003; Norén & Linell 2007).

Om betydningspotentiale¹ skriver Togeby:

“De leksikalske morfemer har imidlertid ikke én fast betydning i alle forekomster, men kan betyde forskellige ting i forskellige ytringer.” (Togeby 2003: 225)

Og han skriver videre at det er bemærkelsesværdigt at det faktisk ikke volder problemer i praktisk sprogudfoldelse:

“Det må skyldes at sprogbrugerne, i processen med at forstå og tolke ytringerne, fuldstændig entydiggør leksemerne, så de kun tillægges den betydning som passer ind i det udsagn hvori de ytres. Denne entydiggørelsesproces kaldes monosemiering.” (Togeby 2003: 229)

---

¹ Togeby kalder fænomenet “leksemernes konceptuelle underbestemthed”.

Dette svarer til det som Norén og Linell (2007) kalder “situeret betydning”. Idéen her er altså at et ord ikke har én og kun én betydning, men at det alt efter kontekst kan betyde forskellige ting: En *hund* kan betyde et pattedyr med fire ben, og det kan betyde en hundredekroneseddel (jf. Togeby 2003: 227).

En tilsvarende erkendelse om potentiale og situering² kan man finde i Mortensens arbejder om ledsætninger (se især Mortensen 2013: 184-187). Her argumenteres der for at man må skelne mellem de to niveauer, og at det er i situeringen (konfigurationen) at man for eksempel for en *mens*-sætnings vedkommende kan se hvilken type den er semantisk henholdsvis topologisk.

Også i forbindelse med trykfordeling i ytringer er det for nylig blevet foreslået at ordene i sig selv ikke er ‘født’ med tryk, men at de har potentiale til at være tryksvage eller trykstærke alt efter syntaktisk-semantiske forhold (Jensen 2012a, 2012b).³ Et verbum som *have* har potentiale til at være trykstærkt eller tryksvagt; det første sker når det fungerer som valensverbum (*jeg har en bog*), det andet når det fungerer som hjælpeverbum (*jeg har læst en bog*).

Idéen om potentiale kan nu med fordel føres videre til ordene og deres ordklassetilørsforhold. I stedet for at overveje om *inden* er et adverbium der bruges som præposition eller som konjunktion, eller en præposition der bruges som adverbium eller som konjunktion, eller en konjunktion der bruges som adverbium eller præposition, kan man simpelthen sige at *inden* har potentiale til at være adverbium, præposition og konjunktion. På den måde gives en ordklasse ikke forrang frem for en anden, og i tilfældet *inden* (og *da*, *efter* og lignende) afspejler den manglende forrang sandsynligvis den oplevelse de fleste sprogbrugere har af disse ord – et ord tilhører ikke primært denne eller hin ordklasse, men har lige god tilknytning til alle tre.

Denne idé kan nu føres endnu videre til andre ord og deres ordklassetilørsforhold. Man plejer at sige at adverbier som *brat*, *hurtigt*, *højt*, *præcis* og *langt* er adjektiver der kan bruges adverbielt, jf. ODS, DDO og RO.⁴ Sådanne ord kan man finde i eksempler som (13) - (22):

2 I stedet for ‘situering’ bruger Mortensen termen ‘konfigurering’.

3 Og at afvigelser herfra har særlige effekter af pragmatisk karakter.

4 Det bør nævnes at adj.-*præcis* og adv.-*præcis* har to forskellige opslag i RO. Dette afspejler formodentlig at det ikke synes rimeligt at anse *præcis* i eksempler som (16) som adjektiv. Ligeledes bør det nævnes at *lang* i ODS ganske vist kun har et opslag, men at adj.-*lang* adskilles fra adv.-*lang* med den overordnede ordklassedeler A. og B.

- (13) Han afbrød brat sig selv og så ud, som om han havde bidt sig i tungen (DDO)
- (14) Børn mellem 1 og 6 år er de rene sproggenier, som lærer sig sprog hurtigt og let (DDO)
- (15) Hun vågnede med et ryk, da en bil tudede højt neden for vinduet (DDO)
- (16) Alle har vi jo prøvet at stå der og have fået sagt lige præcis det modsatte af det, vi egentlig mente (DDO)
- (17) Jeg vil gerne vide hvor langt en sæl kan dykke uden at trække vejret? (DDO)
- (18) Paula var søvrig og forvirret over den bratte vækning (DDO)
- (19) LørdagsKylling er nem og hurtig mad (DDO)
- (20) Overalt var der rejst høje flagstænger med røde og hvide bannere (DDO)
- (21) Skomagerpigen skar det lille stykke gummi til og slog det med præcise slag af sin hammer på skoen med små blå søm (DDO)
- (22) Trods varmen var han iført termojakke, lange bukser og slidte sko (DDO)

I (13) - (17) fungerer ordene adverbielt, og i (18) - (22) fungerer de som adled i nominalsyntagmer. Historisk set anser man adjektivet *brat* for at gå forud for adverbiet *brat*, og for de andre eksempler i (14) - (17) og (19) - (22) antager man tilsvarende at adjektiverne er ældre end adverbierne.

Spørgsmålet er dog om dette berettiger til at adverbier som *brat*, *hurtigt*, *højt*, *præcis* og *langt* gøres til sekundære funktioner af adjektiverne. Denne tråd tages op i næste afsnit.

9. Primært og sekundært, praktiske og teoretiske problemer

Distinktionen mellem led og materiale kobles ofte med prototypeteori (jf. Hansen 2014). I prototypeteori arbejder man med centrale og perifere medlemmer. Af hensyn til argumentationen i det næste afsnit vil termerne primær og sekundær dog blive brugt, vel vidende at de to sæt termer ikke er helt synonyme. Termerne primær og sekundær kan både bruges om noget tidsligt (noget kom før noget andet) og om noget der har med prægnans og psykologisk realitet at gøre. I central og perifer ligger der ikke automatisk en forudantagelse om tidslig ordning. Men centrale medlemmer kan selvfølgelig

være centrale (i akron forstand) fordi de kom først og ikke har vejet pladsen for noget der kom senere.

Hvad angår rangordningen af det tidlige, kan det dog være svært at afgøre hvad der er primært, og hvad der er sekundært, idét afledningens veje i mange tilfælde fortaber sig i historiens tåger. Var det for eksempel det indefinitte pronomen *en* (23) der kom først, eller var det talordet *en* (24)?

(23) Der går en og fløjter omme bag den høje mur (DDO)

(24) Kun en gang vovede han sig op til frøken Juline, men kom ret hurtigt ned igen (DDO)

Dette er noget der er blevet diskuteret grundigt, se fx Behaghel 1924: 415; Leijström 1934: 127f; Christophersen 1939: 98-101; von Mengden 2008; Jensen 2016. Men dybest set ved man det ikke.

Som netop nævnt er det en almindelig antagelse at noget der kom først, er primært, og ikke bare i tidlig forstand. Redegørelsen i afsnit (8) om adverbier og adjektiver er et godt eksempel på dette. Når man med sikkerhed kan sige at noget kommer før noget andet, kan man også med en vis sikkerhed sige at det ene (fx adjektivet *lang*) strengt tidsligt er primært i forhold til det andet (fx adverbiet *langt*). Dette fører så til den antagelse at adjektivet *lang* er primært i forhold til adverbiet *langt* også i mere udbredt, akron forstand. I ordbøger som ODS⁵, DDO og Retskrivningsordbogen er der ikke et selvstændigt opslagsord, *langt*. Man skal finde adverbiet *langt* under opslagsordet *lang*. Dette afspejler netop en sådan antagelse.

Spørgsmålet er dog – når man går ud over det rent tidlige – om det er rimeligt at fastholde at det er primært for et ord at tilhøre én ordklasse frem for en anden. Er det for eksempel rimeligt at fastholde at adverbiet *langt* (og ligeså *brat*, *hurtigt*, *højt* og *lige*) er sekundært i forhold til adjektivet *lang*? Eller – med prototypeteoriens ord – at adverbiet *langt* er perifert i forhold til adjektivet *lang*?

Endnu et eksempel kan understøtte det problematiske i central-perifer-tankegangen i forbindelse med ordklasser. Eksemplet er *hjem*. Rent tidsligt

---

5 I ODS finder man dog to separate redegørelser i artiklen om *lang*, først en redegørelse for adj. og så en redegørelse for adv., hvor rækkefølgen ikke nødvendigvis afspejler noget der har med primær hhv. sekundær at gøre, men blot er i overensstemmelse med de redaktionelle principper for ordbogen, jf. afsnit 7.

antager man at substantivet *hjem* går forud for adverbiet *hjem*. Men er det ensbetydende med at substantivet *hjem* er primært/centralt i forhold til adverbiet *hjem*? Hvad angår frekvens, er adverbiet *hjem* for eksempel langt hyppigere end substantivet *hjem*.⁶ Folk nævner oftere at *de skal hjem* end de nævner *et smukt hjem*. Men hyppighed alene afgør selvfølgelig ikke om noget kan anses for at være centralt eller perifert. Pointen er at det er konteksten der afgør om *hjem* som henholdsvis adverbium og substantiv vil føles som det naturlige og centrale valg, og at dette sker uden oplevelsen af en omvej omkring den anden ordklasse.

10. Forsvar for ordklasserne

Afslutningsvis skal der gives et forsvar for ordklasserne.

Det er praktisk at have et ordforråd til at tale om sprog med; både dets syntagmatiske og dets paradigmatiske aspekter. Dette praktiske formål indgår blandt andet i de diskussioner typologerne fører (jf. afsnit 3), og i forbindelse hermed har Haspelmath (2010) for eksempel foreslået at man kan bruge et begrebsapparat af “comparative concepts”.

I dansk (og andre indoeuropæiske sprog) er der en lang tradition for at inddele ordforrådet i grupper og klynger med fælles træk og egenskaber, altså ordklasser, og dermed har folk der taler om ord, et fælles ordforråd. Det er vældig nyttigt. Tradition alene er dog selvfølgelig ikke grund nok til at holde fast i noget hvis det er forkert, men i sig selv er forestillingen om ordklasser jo egentlig god nok. Der er ganske vist problemer med kriterier, inddelinger, afgrænsninger såvel som med tilordning, men det er et af vilkårene for sprogligt arbejde at ikke alting går fuldstændig op. Admoni skriver at man må acceptere at “... [die] Klassifizierung des Wortbestandes fragwürdig und strittig bleiben wird” (Admoni 1970: 59), og så bare gøre det bedst muligt, blandt andet ved at gøre sig klart hvilke kriterier man anvender når man laver inddelinger, hvordan man afgør at noget er dette eller hint, og endelig hvor problemområderne er.

Formålet med denne artikel er da heller ikke at afskaffe ordklasserne, hvilket ellers har været forsøgt i visse kredse i det 20. århundrede (se omtalen af diskussionerne i Admoni 1970: 58-59). Formålet er at argumentere for

---

6 En søgning i KorpusDK på strengen *hjem* (uden bøjningsformer) giver 4469 hits på substantivet og 17731 hits på adverbiet.

at ord ikke a priori tilhører én ordklasse snarere end en anden, men at de i udgangspunktet er underbestemt med hensyn til ordklassetilhørsforhold. Det er i situeringen, dvs. i konkrete sætninger og ytringer, at tilhørsforholdet krystaliseres og lægges fast.

Man kan betragte ordklasserne som en slags matricer med de karakteristika de klassiske kriterier (betydning, bøjning, syntaktisk funktion) leder frem til. Hvis det viser sig nyttigt og nødvendigt, kan man også inddrage flere (fx topologi og trykgrader). Et ord er i udgangspunktet ikke medlem af denne eller hin ordklasse, men så snart det anvendes, møder det morfosyntaksen, og det er i det øjeblik man kan erkende hvilken ordklasse det tilhører.

På den måde lægger hypotesen om ordklassepotentiale sig i forlængelse af de erkendelser man er nået frem til i andre dele af sprogvidenskaben (jf. afsnit 8), nemlig i arbejdet med ordbetydninger, i arbejdet med ledsætninger og i arbejdet med tryk – og hermed sammenhængen med grammatikken, leksikon og udtrykssystemet.

Henvisninger

- Admoni, W. (1970). *Der deutsche Sprachbau*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Baker, M.C. (2003). *Lexical Categories. Verbs, Nouns, and Adjectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Becker-Christensen, C. (2010). *Dansk syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Becker-Christensen, C. & P. Widell (2003). *Nudansk grammatik*. København: Politiken.
- Behaghel, O. (1923). *Deutsche Syntax, eine geschichtliche Darstellung*, Band I. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Brøndal, V. (1928). *Ordklasserne. Studier over de sproglige Kategorier*. København: Gad.
- Christophersen, P. (1939). *The Articles – a Study of their Theory and use in English*. København & London: Munksgaard & Milford.
- Cristofaro, S. (2009). Grammatical Categories and Relations: Universality vs. Language-Specificity and Construction-Specificity, *Language and Linguistics Compass* 3(1), 441-479.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg., 9. oplag, København: Gyldendal 1987.
- Givón, T. (2001). *Syntax: An introduction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hanks, P. (1988). Typicality and meaning potentials, i M. Snell-Hornby (red.) *ZüriLEX '86 Proceedings*, Tübingen: Francke Verlag, 37-47.

- Hansen, E. (1977). *Dæmonernes Port*. 4. udg. København: Hans Reitzels Forlag, 1997.
- Hansen, E. (2014). Hvad der bruges som ..., i O. Togeby, S. Vikner & H. Jørgensen (red.) *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*, København & Odense: Universitets-Jubilæets danske Samfund & Syddansk Universitetsforlag, 27-35.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det danske sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne Dansk 2*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Grafisk Forlag.
- Haspelmath, M. (2010). Comparative concepts and descriptive categories in cross-linguistic studies, *Language* 86(3), 663-687.
- Jacobsen, H.G. & P. Skyum-Nielsen (1996). *Dansk sprog. En grundbog*. København: Schönberg.
- Jensen, E.S. (2000). *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Jensen, E.S. (2010). *Selv*-studier, i S. Fernandez, et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 17, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 47-65.
- Jensen, E.S. (2012a). At have eller ikke have. Trykfordeling i sætninger med *har* og negation, i C. Bache, A. Holsting & U.K. Nissen (red.) *Ny forskning i grammatik* 19. Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 83-103.
- Jensen, E.S. (2012b). Trykfordelingens implikaturer. Betydningsbærende og meningsbærende tryk, *NyS* 42, 116-147.
- Jensen, E.S. (2013). Ordklasseproblemer, tilfældet *sådan*, *LexicaNordica* 20. *Leksikografi og lingvistik i Norden*. Nordisk Forening for Leksikografi, 55-74.
- Jensen, E.S. (2016). Changes in the properties of the noun in Danish – evidence from the indefinite article, i S. Vikner, H. Jørgensen & E. van Gelderen (red.) *Let us have articles betwixt us*, 261-280.
- Jensen, P.A. (1985). *Principper for grammatisk analyse*. København: Nyt Nordisk Forlag & Arnold Busck.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. Chicago & London: The University of Chicago Press 1992.
- Leijström, G. (1934). Om obestämda artikeln. Et bidrag til nordisk sproghistorie. *Nordiska texter och undersökningar utg. i Uppsala av B. Hesselman* 3. Stockholm: Hugo Geber. Köpenhamn: Levin & Munksgaard.

- Lyons, J. (1977). *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCawley, J.D. (1992). Justifying part-of-speech distinctions in Mandarin Chinese, *Journal of Chinese Linguistics* 20, 211-246.
- von Mengden, F. (2008). The grammaticalization cline of cardinal numerals and numeral systems, i M.J. López-Couso & E. Scoane (red.) *Rethinking grammaticalization. New perspectives*, Amsterdam: John Benjamins, 289-308.
- Mikkelsen, Kr. (1894). *Dansk Sproglære med sproghistoriske Tillæg*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Mikkelsen, Kr. (1911). *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg*. København: Hans Reitzel 1975.
- Mortensen, S.S. (2013). *Klassifikation af ledsætninger i dansk*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Norén, K. & P. Linell (2007). Meaning potentials and the interaction between lexis and contexts: an empirical substantiation, *Pragmatics* 17(3), 387-416.
- Togeby, O. (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.

Ordbøger og korpora

- DDO = *Den Danske Ordbog*, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, <http://ordnet.dk/ddo> (december 2015).
- KorpusDK = <http://ordnet.dk/korpusdk> (december 2015).
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1918-1956), udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gyldendal.
- RO = *Retskrivningsordbogen* (2012), udgivet af Dansk Sprognævn.